

Бистрова Ю.О., Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСЛІДОВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

У статті зазначено основні проблеми, завдання та шляхи психолого-педагогічного супроводу професійно-трудової соціалізації осіб з порушеннями зору, їх систематизація.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, професійна соціалізація, психофізичні порушення.

В статье обозначены основные проблемы, задачи и пути психолого-педагогического сопровождения профессионально-трудоваї социализации лиц с нарушениями зрения, их систематизация.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, профессиональная социализация, психофизические нарушения.

Постановка проблеми. Вибір професії – важливий крок в житті кожної молоді людини. Для випускників з порушеннями зору цей вибір часто виявляється критичною травмуючою ситуацією. Невідповідність між бажаннями і можливостями випускника з інвалідністю зору, неприйняття його однокласниками призводить до особистісних емоційних переживань і травм.

Система роботи з дітьми-інвалідами, що потребують корекції зору, повинна забезпечити комплексність і безперервність психолого-педагогічної допомоги для створення оптимальних умов їхнього розвитку та успішної майбутньої професійної соціалізації [1, С. 23; 2, С. 48-56].

Сьогодні втілення в практику нових психолого-педагогічних підходів до вирішення проблеми професійної соціалізації осіб з порушеннями зору є завданням державної ваги і центром докладання консолідованих зусиль системи освіти, охорони здоров'я і соціальних служб (Синьова Є.П., Сонцева О.Г.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиріч зацікавленість науковців дослідженням проблеми професійно-трудоваї соціалізації помітно зростає (І.Д.Бех, В.І.Бондар, А.М.Висоцька, Г.М.Дульнєв, І.Г.Єрмоєнко, В.Ю.Карвяліс, С.Ю.Конопляста, А.А.Корнієнко, С.Д.Максименко, Г.М.Мерсіянова, К.В.Рейда, В.М.Синьов, О.П.Хохліна, А.Г.Шевцов та ін.). Дослідження окремих учених (І.Д.Бех, А.А.Корнієнко, С.Д.Максименко, Ж.І.Намазбаєва, Б.І.Пінський, О.П.Хохліна, Ж.І.Шиф) присвячені проблемам психології особистості, її проявам у трудовій діяльності, вивченню особливостей формування трудових умінь і навичок у осіб з психофізичними порушеннями. Виявлено специфічні особливості структури трудової діяльності, доведено, що професійно-трудова підготовка осіб з психофізичними порушеннями ускладнюється окремими істотними особливостями їхнього розумового розвитку, пізнавальної, емоційно-вольової сфери, її результат знаходиться у прямій залежності від структури дефекту, особливостей нейродинаміки та емоційного стану особистості з порушенням психофі-

зичного розвитку. Без урахування цих особливостей неможливо озброїти учнів професійними знаннями та практичними навиками. Питанням працевлаштування та професійної реабілітації присвячені дослідження Л.І.Акатова, І.М.Бгажнокової, Ю.В.Богинської, О.П.Глоби, А.В.Кравцової, В.І.Ляшенко, А.Г.Шевцова, Л.М.Шипициної та ін. Але досі не було комплексних досліджень психолого-педагогічного супроводу професійного становлення слабозорого учня від вступу в навчальний заклад до його закінчення.

Прикладом сучасного навчального закладу для дітей зі значним та стійким зниженням зору, в якому реалізуються всі зазначені напрямки роботи, є Рубіжанський навчально-реабілітаційний центр «Кришталік», де навчається 160 учнів з Луганської області та найближчих областей. Центр є експериментальним закладом регіонального рівня, базовим науково-дослідницьким майданчиком кафедри дефектології та психологічної корекції Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу. Дослідження на базі Центру проводилося відповідно до науково-дослідної теми лабораторії діагностики та корекції психофізичного стану дітей та дорослих ЛНУ імені Тараса Шевченка: «Система психолого-педагогічного забезпечення професійно-трудової соціалізації осіб з особливими освітніми потребами» (реєстраційний номер 0110 U 007019) і в рамках реалізації планів експерименту МОН України щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації (наказ № 587 від 27.06.08).

Мета даного наукового проекту – психолого-педагогічного забезпечення професійно-трудової соціалізації учнів, надання допомоги в їхньому професійному самовизначенні, подоланні складних життєвих ситуацій. В ході реалізації проекту вирішувалися наступні завдання:

- надання психологічної допомоги учням і їх батькам в побудові індивідуальної освітньої траєкторії дитини;
- формування у школярів навичок самопізнання, соціального і професійного досвіду.

Створена в школі система роботи з учнями і батьками передбачає початок професійного самовизначення вже в 1-ому класі, що дозволяє здійснювати комплексний підхід до створення розвиваючого середовища для учнів. Профорієнтаційна робота ґрунтована на постійній взаємодії психолога, класного керівника, соціального педагога з учнями і їх батьками.

Профорієнтаційна робота в школі включає чотири етапи:

1-ий етап – початкова школа. На цьому етапі учні знайомляться зі світом професій через такі форми роботи, як екскурсії, бесіди, ранки, усні журнали, зустрічі з цікавими людьми, участь в проектах «Календар професій» і «Подарунок професії». Кожен ступінь початкової школи працює в певному напрямі:

1-ші класи – знайомляться з сільськогосподарськими професіями, набувають перші практичні навички у вирощуванні рослин, мають невелику земельну ділянку, де проводять практичні зайняття; 2-гі класи – віддають перевагу професіям у сфері транспорту; 3-ті класи – знайомляться з професіями в галузі поштового зв'язку; 4-ті класи – вивчають особливості професії у сфері обслуговування.

В роботі з учнями початкових класів використовуються різні форми: ранки, екскурсії, оформлення альбомів «Люди різних професій», конкурси малюнків, ігри. З учнями 3-4-их класів проводяться перші психологічні ігри.

Вже в початковій школі учням надана можливість вибору власної освітньої траєкторії. Учні вибирають заняття з інтересів, заняття у гуртках, можуть розвивати свої творчі здібності через навчання в класах естетично-гуманітарної спрямованості.

На 2 етапі – 5-8-ий класи – класи інтенсивної підготовки і ранньої спеціалізації – профорієнтаційна робота знаходить своє продовження через ділові ігри, профорієнтаційні ігри, ігри-занурення, ігри-подорожі. Ці форми роботи дозволяють учням детальніше вивчити світ професій, уявити себе у цьому світі. Учні 5-8-их класів вивчають різноманіття робочих професій, роблять перші кроки в проектній діяльності. В ході цієї роботи збирається матеріал про професії батьків учнів.

На 3 етапі – 9-10-ті класи – класи допрофільного навчання – робота передбачає цілеспрямовану профорієнтаційну роботу серед учнів, спрямовану на сприяння усвідомленому вибору профілю навчання, а надалі – і професії. Учні вивчають професії, які найбільш затребувані на ринку праці, знайомляться з професіями, що вимагають підвищеної моральної відповідальності: співробітник внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти, економіст, юрист. На цьому етапі активізується діагностична робота психолога, проводяться уроки вибору професії. У цей період учні починають займатися дослідницькою діяльністю, роблять перші кроки в складанні професіограм, беруть участь в створенні банку даних «Азбука професій» в шкільному інформаційному центрі [3].

4-ий етап – 11-12-ті класи – класи профільного навчання – в системі профорієнтаційної роботи є найвідповідальнішим і спрямований на сприяння старшокласникам в їх професійному самовизначенні. У цей період розгортається консультативна діяльність серед учнів і їх батьків.

Про успішність професійно-трудової соціалізації учнів можна судити за показниками відповідності випускників сферам майбутньої професійної діяльності

Кількісний аналіз результатів психолого-педагогічного супроводу профільної підготовки учнів старших класів проводився за методикою Є.О.Климова «Вивчення професійної орієнтації».

Судження, що характеризують різні види професійної діяльності, об'єднано в сім груп по п'ять суджень у кожній. У кожній групі з п'яти суджень необхідно підрахувати сумарну кількість балів, набраних учнем, та записати цю суму в рамці праворуч від відповідної групи суджень. Сумарна оцінка з кожної групи може складати від 0 до 15 балів. Залежно від того, в якій групі учень набрав максимальний сумарний бал, визначається найбільша схильність або здатність до відповідного типу або класу професій.

Перші п'ять груп суджень, позначені цифрами від 1 до 5, характеризують п'ять типів професій, розділених за ознакою «предмет праці»:

1) людина-людина, 2) людина-техніка, 3) людина-знакова система, 4) людина-природа, 5) людина-художній образ.

У дослідженні відзначалися перевага і відповідність учня одному або декільком типам професій за класифікацією Є.О.Климова (див. рисунок 1).

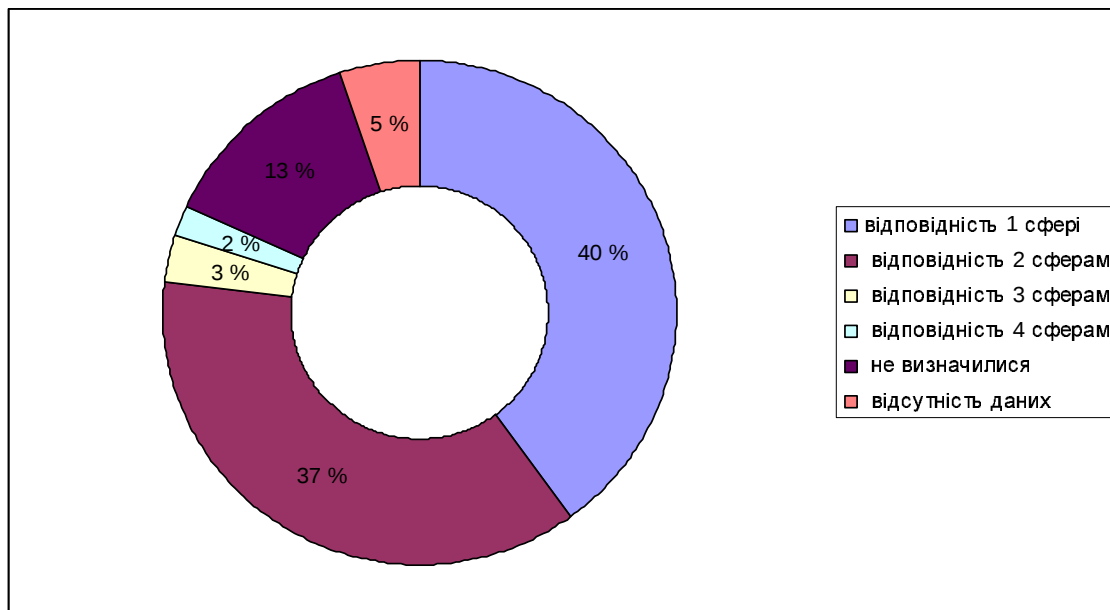

Рис. 1. Відповідність учнів старших класів сферам професійної діяльності

Ефективність профорієнтаційної корекційної роботи зі слабозорими учнями (див. таблицю 1):

Таблиця 1

Порівняльна таблиця результатів за методиками дослідження рівня сформованості психологічної готовності до професійного самовизначення випускників з порушеннями зору (2011, 2012 рік випуску)

Показники	Експериментальна група		Контрольна група	
	до III етапу	після III етапу	до III етапу	після III етапу
Не готові		-		-
Низька готовність	48 %	12 %	59,26 %	51,85 %
Середня готовність	44 %	48 %	37,04 %	40,74 %
Висока готовність	8 %	40 %	3,7 %	7,41 %
Відповідність одній сфері	8 %	40 %	3,7 %	11,11 %
Відповідність двом сферам	12 %	36 %	11,11 %	11,11 %
Відповідність трьом сферам	12 %	4 %	7,41 %	14,82 %
Відповідність чотирьом сферам	28 %	4 %	29,64 %	22,22 %
Не визначилися в сферах діяльності	36 %	12 %	44,44 %	37,04 %
Відсутність даних	4 %	4 %	3,7 %	3,7 %

З таблиці видно, що в експериментальній групі слабозорих практично в 4 рази знизилася кількість учнів, які за методикою В. Б. Успенського мали низьку психологічну готовність до професійного самовизначення (з 48 % до

12 %; $t=5,6$; $p \leq 0,01$). Проте в контрольній групі показник змінився не значно (з 59,26 % до 51,85 %; $t=2,6$; $p \leq 0,05$).

Значно збільшилося число учнів експериментальної групи, які за методикою Є. О. Климова чітко визначилися з вибором професійної сфери – робили один вибір з п'яти можливих (з 8 % до 40 %; $t=5,6$; $p \leq 0,01$); за методикою В. Б. Успенського ці учні мають високу психологічну готовність до професійного самовизначення, чітко усвідомлюють свої можливості, потреби професії і затребуваність фахівців цієї професії в нашому регіоні. У бесідах ці учні відмічають, що обізнані про навчальні заклади, в яких можна отримати ці професії, знають, які види діяльності і перспективи в даних професіях.

У контрольній групі цей показник теж зріс, але не значно (з 3,7 % до 11,11 %; $t=2,6$; $p \leq 0,05$). Учні контрольної групи не можуть чітко визначити сферу майбутньої професійної діяльності; маючи здібності і схильності до певних видів діяльності, вони виражали невпевненість у своїх силах, сумніви з приводу привабливості професії і можливості влаштуватися на роботу в нашому регіоні.

Показник високої готовності до самовизначення в експериментальній групі був відразу вищий, ніж в контрольній (8% і 3,7 % відповідно), це пояснюється участю членів експериментальної групи в попередніх етапах експерименту (в початковій і основній школі).

При виборі сфер майбутньої професійної діяльності (за методикою Є.О.Климова) в експериментальній групі значно скоротилося число тих, хто не може визначитися з вибором (з 36 % до 12 %). У контрольній групі цей показник практично не змінився (з 44,44 % до 37,04 %).

Аналіз результатів профорієнтаційної корекційної роботи виявив позитивні зміни в психологічній готовності учнів до професійного самовизначення. Критерієм ефективності профорієнтаційної корекційної роботи може служити показник збільшення внутрішніх особистісно та соціально значимих мотивів вибору професії випускниками Центру (див. таб. 2).

Таблиця 2

**Мотиви вибору професії у школярів з порушеннями зору
(2011, 2012 рік випуску)**

Мотиви вибору	Експериментальна група		Контрольна група	
	До III етапу	Після III етапу	До III етапу	Після III етапу
Зовнішні позитивні	48 %	24 %	48,15 %	48,15 %
Зовнішні негативні	12 %	12 %	29, 62 %	22, 22 %
Внутрішні індивідуально значимі	28 %	40 %	14,82 %	18,52 %
Внутрішні соціально значимі	12 %	24 %	7,41 %	11,11 %

Звернемо увагу, що показники експериментальної групи спочатку (до проведення експерименту) вищі за показники контрольної групи. Це пояснюється тим, що учні експериментальної групи брали участь в I й II етапі експе-

рименту. З ними проводилися корекційна робота з формування схильностей і здібностей, навчальних компетенцій в початковій школі, корекційні тренінгові заняття з формування міжособистісних стосунків, комунікативної і спільної діяльності, уміння поводитися в колективі, приймати себе таким, як є, адекватно оцінювати власні можливості – в основній школі, проводилися профорієнтаційні заходи на кожному етапі експерименту. Тому в експериментальній групі спочатку нижчі показники зовнішньої негативної мотивації (12 % – експериментальна група; 29,62 % – контрольна), а вищі показники внутрішньої соціально і особистісно значимої мотивації (внутрішні соціально значимі мотиви – 12 % – екс.гр; 7,41 % – контр.гр; внутрішні індивідуально значимі мотиви – 28 % – екс.гр; 14,82 % – контр.гр.).

Після профорієнтаційної корекційно-тренінгової роботи в учнів з порушеннями зору в два рази зменшилася кількість зовнішніх мотивів при виборі майбутньої професії (з 48 % до 24 %). Вони вже замислюються про особисту й суспільну значущість професії. Для підлітків і юнаків матеріальне стимулювання, схвалення оточенням, розташування місця роботи відходять на другий план. Здебільшого їх приваблює можливість спілкування, інтелектуального розвитку, можливість реалізувати здібності до керівної роботи, можливість для росту професійної майстерності («...професія логопеда цікава, я зможу працювати в різних сферах – в медицині або в педагогіці, можу займатися наукою, а можу практикою, допомагати дітям...»; «...мені цікава робота в податковій, я люблю математику, працювати з цифрами, усидливий, люблю керувати, а там є перспектива підвищення на посаді...»; «...вирішив поступати на інженера-будівельника, може не престижно, але скрізь можна влаштуватися, відкрити потім фірму, усім треба житло...»; «вирішила бути кухарем, ми на «працях» готували, у мене краще за усіх виходить, а вибирати потрібно ту професію, в якій є твій талант...»).

Аналіз анкетування дозволив відзначити, що батьки учнів з порушеннями зору відмічають, що їх діти після проведення експерименту отримали багато знань про себе і свої можливості, знання про професії і вимоги професій до людини, навчилися зіставляти ці дані і вибирати професію з їх урахуванням. Кожен вибирає одну-три професії, але в одній сфері, близькі одна одної, знає перспективи цих професій, знає, де їх можна отримати. Вчителі відзначають, що у більшості випускників з'явився професійний план, багато хто після профорієнтаційної корекційно-тренінгової роботи остаточно визначився з вибором подальшого навчання або роботи. Учителі-предметники відмічають підвищений інтерес до предметів, необхідних для оволодіння цією професією. Учні адекватно стали оцінювати свої можливості і робити обґрунтований вибір професії, з урахуванням соціальної і індивідуальної корисності.

Результати експерименту в РНРЦ «Кришталік» можна рахувати за кількістю учнів Центру, що вступили до ВНЗ (17 %), зокрема ЛНУ імені Тараса Шевченка (5%). Крім того, підсумки роботи знайшли відображення в практичних курсах дисциплін кафедри дефектології та психологічної корекції ЛНУ імені Тараса Шевченка, впроваджені в практичну діяльність педагогів Навчально-виховного комплексу для дітей з порушеннями зору Д/с № 1 ОШ № 31

I-III ступеня (м. Горлівка), Конотопської спеціальної школи-інтернату для дітей з вадами зору та ін.

Подальше дослідження спрямовано на створення моделі комплексного медико-соціально-психолого-педагогічного забезпечення професійного самовизначення випускників з порушеннями зору у рамках роботи навчально-реабілітаційного центру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / Синьов В. М. – К. : «МП Леся», 2010. – 779 с.
2. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : [навч. посіб.] / Бондар В. І. – К. : Наш час, 2005. – 176 с.
3. Климов Е. А. Психологическое профессиональное самоопределение / Климов Е. А. – М. : Просвещение, 1989. – 223 с.
4. Бистрова Ю. О. Психолого-педагогічне забезпечення професійного самовизначення розумово відсталих підлітків / Ю. О. Бистрова. – Освіта на Луганщині : науково-методичний журнал, 2010, – № 2(33). – С. 149–155.

Рецензенти: д. психол. н. Кузнецов М.А., к. психол. н. Афанасьєва Н.Є.

УДК 159.95

Волков С.В., к.психол.н., заступник начальника факультету НУЦЗУ

ЗМІСТ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРА ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Запропонована стаття присвячена психологічному аналізу змісту та опису професійної діяльності інспектора з державного нагляду у сфері пожежної безпеки державної інспекції техногенної безпеки України, складанню психограми професії.

Ключові слова: інспектор з державного нагляду у сфері пожежної безпеки, служба цивільного захисту, професійно-психологічна підготовка, державна інспекція техногенної безпеки України.

Предложенная статья посвящена психологическому анализу содержания и описанию профессиональной деятельности инспектора Управления по вопросам государственного надзора в сфере пожарной безопасности государственной инспекции техногенной безопасности Украины, составлению психограммы профессии.

Ключевые слова: инспектор государственного надзора в сфере пожарной безопасности, служба гражданской защиты, профессионально-психологическая подготовка, государственная инспекция техногенной безопасности Украины.

Постановка проблеми. Під час вивчення змісту і особливостей професійно-психологічної підготовки інспектора Управління з питань державного нагляду у сфері пожежної безпеки Державної інспекції техногенної безпеки України (далі – ДІТБУ) ми не могли не звернути увагу на саму специфіку професії інспектора, перш за все спираючись на положення важливих керівних документів [4; 6; 7; 11] і наукових праць.